

Eesti 1934. aastal.

Täna vaatleme Eestit kui tühte Euroopa riikidest, kellele iseseisvus I Maailmasõja lõppedes kas kätte anti või keda aidati see omale kätte võidelda (nagu Eesti puhul). Vaatleme seda, kuidas Eesti 1934-nda aastani jõudis, mis siis juhtus, miks see juhtus ja kes olid Eesti ajaloo tegijad. Me ei diskuteeri täna, et kas see mis juhtus oli hea või halb, õige või vale.

Enne I Maailmasõda 2/3 pindalast Euroopas oli monarhia diktatuuri all (Vene, Austria-Ungari, Saksa). Kahe ilmasõja vahel Euroopa koosnes 28 riigist. 1920. aastal kõik, välja arvatud kaks, olid demokraatiad – neil oli parlamentaarne süsteem valitud valitsustega, hulk poliitilisi parteisid ja vähemalt mingisugused garantiid isikuvabaduse kohta. 1938-nda aasta lõpuks 16 nendest olid muutunud diktatuurideks. Nende juhtidel ei olnud põhiseaduse piiranguid ja nad ei olenenud valimistest. Ülejäänud 12-st demokraatiast 7 kaotasid iseseisvuse 1939 ja 1940-ndal aastal. 1940-nda aasta lõpuks jäi Euroopasse ainult 5 demokraatiat – Briti, Iiri, Rootsi, Soome ja Schweiz.

Eane I Maailmasõja lõppu Ameerika president Wilson kuulutas välja oma 14 punkti igavese rahu teostamisel. Iga rahvas võib ise valida oma riigikorra, ei mingeid salajasi kokkuleppeid, ei okupeeritud alasid, kõik majanduslikud piirangud tuleb eemaldada, tuleb luua Rahvasteliit, relvastusele tuleb seada piirangud.

Tegelikud läbirääkimised toimusid Pariisis "by the Council of ten". Kaks esindajat Inglismaalt, Prantsusmaalt, Ameerikast, Itaaliast ja Jaapanist. Tegelikelt mõrjateks olid Wilson, Clemenceau ja Lloyd George.

Kannatajaks osutus Saksamaa – kahjutatu 136 000 miljoni kuldmarka, 13% pindalast, 12% rahvastikust, 16% kivisöest, 48% rauaknevandustest, 15% põllumaast ja 10% tööstusest. Austria-Ungari jagati viiselt moodustatud Yugoslavia, Tšehhoslovakkia, Rumeenia, Itaalia ja Kreeka vahel. Ungari kaotas 31.5% oma pindalast. Liitlased annuleerisid Brest- Litovski rahulepingu ja Vene kaotas iseseisvaks muutunud Soome, Eesti, Läti, Leedu ja Poola.

Kõik eeltoodu moodustas probleemide rüüstiku. Sõjakahjustuste maksimine küis kaotajatele ilmselt üle jõu. Naabritele antud masaladega tuli kaasa elanikud, nõud minoriteedid, kes polnud rahul uute isendatega.

President Wilsoni nägemus stabiilselt tulevikust oli täielik demokraatia. Ta usaldas erinevatele Euroopa rahvastele uued riigid ja täieliku võimu oma riike valitseda. Aga mis tähendab demokraatlik riik? Nimetame siin vaid mõnda demokraatia omadust –

- avameelne kriitiline käsitelu
- vastastikune lugupidamine ja kompromiss
- aktspteerida opositsiooni kui demokraatliku süsteemi orgaanilist osa
- aktspteerida isiklikku vabadust ja vaba mõtlemist
- keelduda jälgimast ainult tühte parteid või uskumast ainult tühte dogmasid.

Demokraatia laienemine või kaasa hääleõiguse laienemise ja parlamendi võimu suurenemise. Kesk- ja ida Euroopas võeti omaks proportsionaalne valimise süsteem, arvamises et see peegeldab kõige paremini rahva taht. Selle aluseks oli igale parteile antud hääle arv ja lisaks üks üleriigiline grupp, mis lubas ka väiksemate parteide esinemise suuremate kõrval. Põhiline printsip seisis arusaamises, et harmoonia ja uute demokraatiaste stabiilsus on kõige paremini läbi viidud siis, kui on esindatud kõik huvid ja parteid. Selle meetodi adopteerisid Saksamaa, Poola, Austria, Tšehhoslovakkia, Soome, Leedu, Läti ja Eesti.

Erinevaid demokraatia meetodeid katsetasid Itaalia, Hispaania, Portugal ja Balkani riigid.

Üsna pea kõik demokraatlikud süsteemid sattusid suure pinge alla. Majanduslikud kriisid põhjustasid inflatsiooni Saksamaal. Üleilmne depressioon 1929. aastal või kaasa tollimüüre ja kaubanduse seokumise. Mõned riigid kannatasid rassiliste või etniliste rahutuste all. Teised probleemid olid sotsiaalsed klassid – ärimehed ja kapitalistid, professionaalne keskklass ja väikekaupmehed, põllutöölised, töölised ja

põllumehed. Selles ebakindlas olukorras oli vaja kindlat poliitilist süsteemi, mis hoiaks alles demokraatia. Põhiseaduste autorid olid olnud liiga optimistlikud oma arvamises, et parteipoliitiliste seisukohtade esitamine toob automaatselt kaasa harmoonia. Kogemus näitas hoopis vastupidist.

Võib väita, et "enamuse demokraatia" süsteem (võitja saab kõik) annab paremaid tulemusi. See süsteem viib kahe partei valimiseni. Kumbki partei on huvigruppide kogumik, kes peavad enne valimisi kokku leppima oma programmides. Kui seda ei tehta, siis on parlamenti pääsmine välistatud, sest sisse pääsmine ei olene proportsionaalsest hääle arvust. Teiste sõnadega – "enamuse süsteem" nõudis kompetentsi enne valimisi ja proportsionaalne süsteem pärast valimisi.

Kuna kogemus näitas, et parteide süsteem pole võimeline lahendama majanduslikke probleeme, siis algas Euroopas niiskumine demokraatiast autoritaarse valitsemise poole. Itaalias 1920-ndate algul ja oli eriti tüüpiline Saksamaal, kus põhiseaduse artikkel 48 andis presidendile ohu korral erivõimusi, see ja depressioon 1931. aastal lõigi olukorra, mis tõi võimule Hitleri, kelle esialgne edu leidis mitmel pool järeltegemist. Suurem osa perioodi autoritaaridest – Mussolini, Hitler, Pilsudski, Dollfuss, Primo de Rivera – olid kriitilised demokraatia suhtes.

Võime eraldada kahte tüüpi diktatoreid – fašistliku joonega nagu Mussolini ja Hitler, vähemal määral Dollfuss ja Metaxas. Teine tüüp oli mittefašistlik ja toetus rohkem traditsioonilistele põhimõtetele, sinna võib lugeda Poola Pilsudski, Portugali Salazar, Eesti Piits, Läti Ulmanis, Leedu Smetona ja Balkani maad Albania, Rumeenia, Bulgaaria ja Jugoslaavia.

Aga – fašistlikud liikumised ja fašistlikud riigid on kaks isasja. Enamuses Euroopa riikidest fašistlikud liikumised ei arenenud fašistlikeks riikideks ja enamuse riigijuhidest vaatas neid liikumisi kui tülikaid ja hädaohutlikke.

Horthy oli vastumeelt Hungarian Arrow Cross.

Rumeenia kuningas Carol katsus sulgeda The Iron Guard.

Smetona ja Leedu Raudsed Hündid.

Piits ja vapsid.

Ulmanis ja Kõuerist.

Ka paljudes demokraatlikes maades, kus fašistid olid ilmses vähemuses, tekitasid nad tülikaid rahutusi:

Action Française; The Dutch National Socialist Movement; The British Fascist Movement; Rex Belgias ja Lapua Soomes.

Oli ka regionaalseid fašistlikke parteisid nagu Slovak People's Party või Ustashi Croats, kes võimule pääsesid kui Hitler selle regiooni vallutas. Need liikumised osutusid palju rängemaks ja suravamaks kui diktatuurid mille nad asendasid.

Ja nüüd vaatleme, kuidas iseseisev Eesti jõudis 1934-nda aastani.

24. veebruaril 1918 kuulutas Eesti ennast iseseisvaks, sattudes kobe Saksa okupatsiooni alla. Selle lõppedes novembris, algas Vabadussõda Nõukogude Venemaa vastu, mis lõppes vaherahuga 31. detsembril 1919. (3. jaanuar 1920). Juba Vabadussõja ajal toimus Asutava Kogu valimine. Selle esimesteks ülesanneteks olid Maareformi (Maaseaduse) ja Põhiseaduse väljatöötamine, mis võeti vastu 120 liikmelise sotsialistliku Asutava Kogu poolt 15. juunil 1920.

Eesti pidi olema demokraatlik vabariik, kus kõige kõrgemaks võimaks on rahvas. Selle kandel sündis ka Eesti Vabariik, mille algusaastail meie demokraatiainnustus oli nii suur, et tahtsime anda maailma kõige demokraatlikuma põhiseaduse. Hiljem kogusime, et demokraatia on märksa keerukam nähtus kui paljas deklaratsioon. Klassikalises demokraatias esineb kolm elementi, kes kõik koos töötavad, aga kes on üksteisest sõltumatud:

Seadustandev jõud – Riigikogu

Täidesaatv jõud – Riigipea ja valitsus

Kohtuvõim

Pärast pikki vaidlusi ja tšingagi rasket eeltööd võttis Asutav Kogu vastu Põhiseaduse, kus kõige kõrgemaks seaduslikuks võimaks on 100 liikmeline Riigikogu, kes valiti 3-ks aastaks. Taheti, et vabariik

oleks võimalikult demokraatlikum, et ühelgi tema kodanikul, sealhulgas riigipeal, poleks privileege, mille abil ta võiks rahva poolt usaldatud võimu kuritarvitada. Valitsusel, igal tema ministril ja riigivanemal pidi olema Riigikogu täielik usaldus. Riigikogu umbusalduse avalduse puhul pidi vastav minister või kogu valitsus lahkuma. Kõik valitsuse olulisemad otsused pidi kinnitama Riigikogu. Riigikohtunikud määras Riigikogu. Aga rahvas ei valinud Riigikogu üksikuid liikmeid vaid parteide liidrite ettekirjutatud nimekirju. See Põhiseadus oli ainulaadne kogu Euroopas.

Taolise süsteemi juures oli Riigikogu erakordselt suur vastutus riigi ja rahva asjade ajamisel. Kõik Riigikogu 100 liiget pidid olema kõrgete vaimsete ja eetiliste teadmiste, oskuste ja omadustega. Kust pidi aga noor Eesti rahvusriik, mis oli olnud aastasadu Romanovite või Habsburgide monarhia võimu all, leida sellise kvaliteediga rahvasaadikuid?

Kui lugeda Tartu Ülikooli teadlaste – Kliimari, Uluotsa, Kruusi või Palvadre väiteid, siis:

- 1920. aasta Põhiseaduse olulisemaks puuduseks oli kogu riigivõimu keskendumine riigikogu kätte, kes olles küll nimeliselt rahvasaadajate, täielikult juhtis aga rahva saatust absoluutliku peremeheks. Põhiseaduslik formaaldemokraatia ei arenenud mitte sotsiaaldemokraatlike riigisõltlikus mõttes, vaid mõnused erakondade staapideest juhtid rahvavõõraks kaukademokraatiaks. 1933. aasta Põhiseadus oli mõeldud aktsiooniks Riigikogu vastu, täpsemalt öeldes – rünnakuks Riigikogus esitatud erakondade kõrvõlmisuse vastu.

Eesti Vabariigil puudusid parlamentliku riigikorra kogemused ja traditsioonid. Erakondade omavaheline pingeline poliitiline võitlus tingis valitsuste kiireid vahetusi ja arvukaid, pikki valitsuskriise. 1918 – 1933 vahetus Eestis 23 valitsust. Pikem valitsuskriis oli 1923. aastal ja see kestis 58 päeva (s.t. kahe kuu jooksul ei leitud Riigikogus kedagi, kes oleks olnud suuteline ja tahteline valitsust juhtima). Seaduste vastuvõtmine venis ja mõnedki neist kujutasid kompromissi, mis ei rahuldanud lõpuks kedagi. Kuigi oli ka positiivseid seadusi, mis jäid kauaks kehtima, näiteks trükkisendus (1923), vähemusrahvuste kultuuroravaliitsuse seadus (1925) või riigi koerakaitse seadus (1925). Kuigi vabariigi algusaastail oli ka kommunistlik partei Riigikogus esindatud, üldine sisepoliitiline tegevussuund taotles äärmuslike poliitiliste voolude tõkestamist. Nii peeti ajavahemikus 1918 – 1940 959 kohtuprotsessi kohut 2355 kommunisti ning neile kaasaaitajate üle. 1930-ndatel aastatel toimusid mitmed protsessid vapside üle.

Poliitilised erakonnad etendasid Eesti Vabariigi sisepoliitilises elus tähtsat osa. Rahvus ei saanud valida isikuid keda ta soovis, vaid valimised toimusid parteide, õigemini parteijuhide poolt koostatud nimekirjade alusel ja jaotatud saadikute kohad järgmiseks 3-ks aastaks. Ükski valija ei teadnud, keda ta valis või kes teda esindas. 1923 oli näiteks esindatud 24 parteid, kellest Riigikokku pääses 13. Oli parteide lõhenemisi, liitumisi ja sulgemisi.

Selline "pestaolek" avaldas elukõige mõju meie majandusele ja aitas kaasa korruptsiooni lohkumisele. Võõrandatud mõisamaadel loodi 32 000 uut talu, pärisomandiks anti 23 000 mõisa rendikohta ja juureloikeid said 20 500 viiketalu. Maaseaduse § 17. Põlliseks tarvitamiseks antakse maad neile, kes ainult maapidamisest elavad ühe perekonna kahekohase töönormi suurus, silmas pidades maa headust, seisukohta ja muid kohalisi olusid. Maaseadusega võõrandati 2346 miljoni hektari maad, kokku 1065 suurmaapidamist ühikut. Eesti põllumajandus kujundati ümber viikemajapidamissüsteemiks. Peale selle loodi Põltsamaal ja Narvatagustes valdades hingemaa alusel üle 10 000 iseseisva koha.

Selline hulk talude väljamõõtmisi ja väljajagamisi nõuab suurt hulka erapooleltud asjatundjaid, mida meil nappis. Tulemuseks oli, et palju talusid ei saanud õieti majandatud ja igal aastal liks suur hulk neist pankrotti ja oksjonile. Kõik neile antud arenduslaenuid tuli aga korstnasse kirjutada. Kogemus näitis, et 30 hektariline talu võimaldas ühel perekonnal äraelamise. Moodsed põlluharimine toimus masinatega, mis nõudis aga keskmiselt 50 hektari põllupinda, et tasuvaks muutuda. Riigi kihest püüti nn. juureloikeid saada, nende saamine sõltus aga maatahtja parteilisest kuuluvusest ja sellest, kelle partei oli parajasti võimul.

Riigiasutustes ja -tööstustes, riigimaaudel lakkas korruptsioon ja onupojapolitika. Direktoritele ja juhatuste liikmetele maksti lisatasusid ja "boonuseid" ainult selle eest, et nad oma tööd tegid. 1927. aastal hakkasid, Rahvasteliidu vahendusel ja järelvalvel, Inglise ja hiljem Ameerika pangad müüma Eesti riigilaenu paberid. 1 350 000 Inglise naela (net cash) anti meile laenuks 7%-iga, et Eesti Pank ja Pikaajamu pank võiksid püsima jätta. Keegi ei küsinud, kuhu jäid need 15 miljoni kuldrubla, (11,3 tonni

puhast kauda), mis saime 1920-ndal aastal rahulepingu alusel. Laen kuulus tasumisele 40 aasta jooksul ja oleks tasatud olnud 1967. aastal. Majanduslik ühis toimus 1925 – 1927, kus eriti põlevkivitööstuses suurenes toodang üle kolme korda. Majanduse kõrgseis oli 1928 ja 1929, aga tööpuudus oli siiski tuntu. 1928-aastal Tõnissoni valitsus müüb tuletikkude valmistamise äriühingusse Eestis 28-ks aastaks Rootsi tikutrustile. Samuti 1928 – Käreveres variseb, kohe pärast valmisaanist, kokku 70 000 krooni maksnud raudbetoonisild. Põhjus – veealused sillasambad koosnesid (jookkuhoiu mõttes) peamiselt ainult liivast.

1929 – Toimub börsikrahh USA-s, mille järeldusi on varsti tunda terves maailmas. Asutatakse Eesti Vabadussõjalaste Keskkliit. Põllumajanduskogude parlamendirühm esitab teistkordselt Riigikogule seaduseelnõu põhiseaduse muutmiseks. Rahvaerakond esitab oma variandi – luuakse komitee.

1930 – Riigikogus võeti vastu seadus, mille järele asutati Pikalaenu panga juurde mastulunduse kapitali nimetuse all erikapital – eksportipamajadele anti kohe üle 50 miljoni senti uut laenu. Riigikontrolli raport – suuremad kahjud tähendatud laenude saneerimise kui ka kustutamise puhul on tulevikus mõõda pälisemata.

Riigi rahaga töötav ja erakondadest juhitud Pikalaenu pank finantseeris kõige rohkem erapankasid, andes viimastele laenu 8,79 miljoni krooni ulatuses. Laenu anti sageli madala % või koguni ilma %-ita. Riik ei teinud seega oma raha pealt pennigi, erapangad, laenates riigilt saadud raha rahvale, teenisid ilusad summad. Pank kirjutas aga üle aasta jooksul korstnasse 320 000 krooni protsentidena.

Riigikontroll annab igal aastal välja nn. "punase raamatu", kus leidub andmeid, mis peaks panema mõtlema iga ainsa kodaniku. Selles selgub, et "hädasabitöödel" on tööli, kellele on makstud tasu 22 krooni päevas. Seda ajal, kui töötatööliste tasu oli üks kroon päevas.

1923. a. lõputu kuni 1932 aasta lõpuni, 10 aasta jooksul, on välismaa kaupu ja aineid sisse veetud 919 miljoni krooni eest. Samal ajal on suudetud välja vedada 890 miljoni krooni eest. (Financial News 13.5 1933). Seega on kõik meie väljaveetud kaupade ja ainet eest saadud raha otsekohe tagasi välja läinud ja peale selle veel 29 miljoni krooni väärtuses välisvaluuta laene ja oma raha kattevarasid. Need summad, mis välisvaluutas laevanduse, turistide ja muu kaudu sisse tulevad, kaovad ära saatkondade ja välisreiside peale. 1923-1929 on meile veetud sisse rukkeid, otri, kaeru, nisu ja nisujahu rohkem kui 113,54 miljoni krooni eest. Eestis oli läbi aegade olnud häid, edukaid ja jõukaid talusid, aga eesti põllumehele ei antud võimalust toita eesti rahvast nii nagu ta oli suuteline ja tahteline.

1931 Euroopa suurpankade krahh toob suure majanduskriisi. Eestis luuakse Põllutöökoda. Vabadussõjalased peavad kongressi, arutavad oma põhiseaduse muutmist.

Suurtööstusele on antud 12 miljoni krooni ja ligi pool sellest on kinni kiltamata. Peale selle on suurtööstusele kirjutatud korstnasse 15 miljoni krooni + suurtööstuse tollikaitse. Näiteks Bata j.t. poolt on sisse veetud 85 000 paari saapaid. See kogus oleks andnud tööd meie 570 tööliisele. Schooli panga revideerimisel selgus, et krediidiseadust oli rikutud 19 punktis.

Rootsile antud talitrikumonopol andis riigile kahju 15 miljoni krooni. Väliskapitali juhid ei tarvita eesti tehnilisi jõude, see suurendab tööpuudust haritaskonnas.

Valitsus saab Riigikogult erakorralised volitused võituseks majanduskriisiga. Majanduskriis andis end 1933 aastal kõvasti tunda. Riigiametnike palgad üle 50 krooni kuus kuulusid vähendamisele 2-7%. Pensione vähendati. Tööliste tunniteenistus suurtööstuses langes 1932 31,9 sendile 29,9 sendile ehk 7%.

Eesti Vabadussõjalaste Keskkliidu III kongress otsustab laiendada liikmeskonda Vabadussõjas mitteoalendat kodanike kaasamise teel. Pitka, Tomingas ja mitmed teised astuvad organisatsioonist välja, juurde hakkab aga voolama suur hulk uusi liikmeid.

Ametisse astub senise Riigikogu esimehe Einbundi valitsus. Riigikogu esimeheks saab Jaan Tõnisson. Einbundi valitsus langeb kahe ja poole kuu pärast. 1. novembril 1932 astub ametisse Pitsi valitsus. Rahvahäälletusel kukub läbi Riigikogu poolt esitatud põhiseaduse muutmise eelnõu.

EVKL esitab Riigikogule oma põhiseaduse eelnõu, Riigikogu otsustab panna see rahvahäälletusele.

30. jaanuaril 1933 Saksamaa kantsleriks saab Adolf Hitler ja mõne kuuga koondub kogu võim natsionaalsotsialistide kätte. Hitler kuulutab end kõikide sakslaste juhiks sise- ja välismaal.

Eestis Riigikogu otsustab panna rahvahäletusele oma teise põhiseaduse eelnõu veel enne vapside otm.

Majanduskriis on levinud üle maailma. Märtsis 1933 Ameerika president Roosevelt paneb kinni neljaks päevaks kõik pangad 47-s osariigis, üle 19 000 panga. Paljudid nendest ei avatutki enam. 25% tööstust on töötä; 50% langeb produktsoon; 2 miljoni inimest on kodutud.

Eestis 26. aprillil 1933 langeb Pütsu valitsus. 22 päeva jooksul ei leia Riigikogu esimees kedagi, kes oleks suuteline ja tahteline uut valitsust moodustama ja teeb ise valitsuse.

18. mail 1933 kinnitab Riigikogu ametisse Jaan Tõnissoni valitsuse.

Tõnisson korraldab põhiseaduse eelnõu toetamiseks kõnekoosoleku Tartu Vanemuises. Tekib nii suur mürgel, et Tõnisson peab koosoleku lõpetama. Vastuseks kuulutab ta Tartumaal välja kaitsealaseisukorra ja sulgeb Tartus kõik vabadussõjalaste organisatsioonid.

Rahvahäletusel kukub läbi teine Riigikogu põhiseaduse muutmise eelnõu.

Juunis 1933 Riigikogus võetakse vastu vormel, mis ei keela valitsusel krooni viimist kulla aluselt ega kohustanud seda hoida. Valitsus kirjutas Eesti Pangale ette hinnata kroon 35% alla kullastandardi taset, Rootsi krooni tasemele.

Valitsus otsustab müüa 1915. aastal vette lastud miiniristlejad Lennuk ja Vambola Peruale. Otsus vallandab pahameeletoormi ja pärast Tõnissoni valitsuse langemist võimendub skandaaliks müügist, mis toimus vahendajate kaudu ilma kirjaliku lepinguta. Kaitseväe staabõtel kindral Tõrvand vallandatakse, kaitseminister Keremilõn võetakse Riigikogu saadikupõutumatus. Terve rida isikuid antakse kohtu alla. Peru valitsus oli maksnud laevade eest 210 000 naela, meie saime 121 250 naela.

Saksamaal Hitler sulgeb kõik parteid peale natside partei.

Eestis sisepoliitiline pingevus tõuseb haripunkti ühenduses eelseisva vapside põhiseaduse rahvahäletusega. Riigikogu tõstab nõutava kvoorumi 30%-lt 50%-le. Sotsid nõuavad kihutuskõnede sumbumistamiseks kaitsealaseisukorra maksmapanekut. Lõhed erakondade vahel süvenevad, ärevus rahva seas kasvab. Suuremad erakonnad loovad osalt relvastatud kaitseorganisatsioon oma koosolekute kaitseks ja vastaspoole koosolekute segamiseks. Sagenevad kuulused ja artiklid riigipõrde kavatsustest.

11. august 1933. Tõnissoni valitsus kehtestab, seoses siselõukorra pingestamisega, kogu Eestis kaitsealaseisukorra kuni aasta lõpuni. Kaitsealaseisukorra määrusega keelustatakse kõik vabadussõjalaste organisatsioonid ning kohustatakse muud organisatsioonid laiali saatma sellised üksused, mis alluvad erilisele distsipliinile ja kannavad mündrit vms. eraldustunnuseid. Eesti Noorsotsialistlik Liit, Eesti Sotsialistliku Partei võimlemisrühmad, Põhja Kodaste Legion, Üleriiklik Vabadussõjalaste Ühendus, Demokraatlik Liinisõdurite Ühendus ja Pärnu chitustööliste ja tööliste haridus- ja kultuurühingud suletakse, nende kinnisvara sekvestreeritakse ja vallasvara arestitakse. Keelatakse sellised kõned, avaldused ja kirjutised, milles väljendatakse sihilikku lugupidamatust Eesti Vabariigi demokraatliku riigikorra, Riigikogu, riigivanema ning valitsuse ja selle liikmete suhtes. Pannakse maksma trükitoodete eeltsensuur. Sisekaitse ülemaks määratakse kindral major Gustav Jonson. Keelu alla kuulub ka Lennuki ja Vambola müügist kirjutamine või diskussioon nende laevade üle.

Saksamaal lahkuib desarmeerimiskonverentsilt ja astub välja Rahvasteliidust. Seega on julgeoleku süsteemi loomine Euroopas ebaõnnestunud ning uue maailmasõja puhkemisoht kasvanud.

Eestis 14. -16. oktoober 1933. Toimus kolmas rahvahäletus põhiseaduse muutmiseks. Vabadussõjalaste eelnõu kiidetakse rahva poolt heaks. Kaasajajaks sellele tulemusele oli realpoliitik Konstantin Pätsi ja Põllumeeste kogude toetus eelnõule. Tema teguviis meenutab 1904-ndat aastat, kui oli tarvis üle võtta Tallinna linnavalitsus, löi Päts liitu venelastega ja saavutas sakslaste lõõssamise.

J.Klesment kirjutab raamatus "Põhiseadus ja Rahvuskogu", Põhiseaduse muudatuse läbiminekku põhjustest 1933. a. oktoobri rahvahäletusel: 1). Rahva seas oli küpseks saanud mõte, et on vaja kõvendada valitsusvõimu. Riigikogu enda algatusel sel alal olid riigikogu ja poliitiliste rühmade endi sõltõttu kannatanud nurjumist. Seepärast häälitati Põhiseaduse muutmise viimse võimaluse poolt, kuna ka selle viimse eelnõu läbikukkumine oleks võinud kaasa tuua riiklikult seesuguseid korrasusi, mille tulemusi oleks raske olnud ette näha. 2). Riigikogu oli kaotanud rahva usalduse. 3). Valitsuse sammud 1933. aasta

kaitseseksikorra väljakuulutamisega andsid vastupidiseid tagajärgi. 4). Kodanikud olid tädinenu alalistest sisetäidest.

17. oktoober 1933 Jaan Tõnissoni valitus testas oma ametist lahkumisest. Üleminekuaja valitsuse juhina ja uute valimiste korraldajana taheti näha mittepõllulist tegelast P. Kann'i. Riigikogu esimees K. Einbund tegi aga valitsuse moodustamise ettepaneku K. Pitsile, kes selle vastu võttis. Kui J. Tõnisson sellest kuulis, kaotas ta 19. oktoobril, oma viimasel ametiseleku päeval, kaitseseksikorra.

21. oktoobril 1933 astub ametisse K. Pitsi valitus, ta seadis omale esimeseks ülesandeks riigi majanduse eest hoolitsemise ja korruptsiooni vastu võitlemise.

Rudolf Hess Saksamaal andis välja korralduse, et kõik saksluse küsimused väljaspool Saksamaad alluvad temale. (10-12 miljoni inimest) Sellele reageerisid pooldavalt sakslased Eestis.

Eestis registreeritakse uus Eesti Vabadussõjalaste Liit muudetud põhikirjaga. Vabadussõjalaste Liidu Keskjuhatus otsus: ...võidelda edasi selle eest, et uus, kehtima hakkav Põhiseadus tegelikult paneks peremehena majasse rahva enese ja et rahva kätte tagasivõidetud võim tema käest ära ei libiseks.

Baltisaasa erakonnas haaravad võimu natsionaalsotsialistid. Valitsus sulgeb emkonna ja saadab välja selle juhid kaitseseksikorra pükkonnast.

EVL esitab Riigikogule seaduseelnõu sotsialistliku partei keelustamise ja nende varade konfiskeerimise kohta. Suletagu kõik sotsialistlikud organisatsioonid, nende varandus konfiskeeritagu ja Riigikogus ning omavalitsustes sotsialistide mandradid tühistatagu. Riigikogu juhatus ei anna avaldusele käiku.

EVL kongressi resolutsioon marksismi vastu. Neil on kolm nõuet – sotsialistliku partei keelustamine, riiklike töökohtade asutamine ja ebaausalt saadud varanduste konfiskeerimine.

Riigikogu poolt võeti vastu "Kapitalide väljaveo tõkestamise, nende Eestisse toomise ja Eesti rahvamajanduse kindlustamise seadus." Selle seaduse põhjal andis vabarliigi valitsus välja määruse, mille kohaselt võis valitsus keelata kapitalide väljavõimist ja tehinguid, mille tagajärjel võiksid tekkida kohustused välisriikidele, nõuda ettevõtetelt andmeid kapitali paigutamise kohta välismaal jne. Seaduses ja määrmuses oli puudusi. Nende rakendamiseks nõudis ametiühingud tööstuse sisulist kontrolli korruptsiooni vastu. Näiteks "Astoria" direktor Kaljo tunnistas kohtus, et "korruptsioon on kõikides aktsiaseltsides saanud süsteemiks, ilma milleta ei saada läbi".

Asunikud ja Keskerakond üritavad jaanuaris 1934 kukutada Pitsi valitsust, mis aga ei õnnestu.

Jaauar 1934 Viimasel rahvahäälusel kerkinud vapsimilaine veeres uskumatu jõuga edasi. Vast toimunud omavalitsuste valimistel Tallinnas said vapsid linnavolikogu 87-st kohast 47. Pärnus valiti linnavolikokku ainult kolm sotsi, M. Unt, O. Gustavson ja A. Lusik. Tartus läks volikogu 65-st kohast 32 vapseidele jne. Vapsid said paljudes kohtades omavalitsused oma kätte. Kes vapse kritiseerida julgelt, sellele kuulutati kade.

Oma celarvekkõnes märkis majandusminister Karl Selter, et üle saja miljoni krooni on kümne aasta jooksul tööstuses kogunud kapitalist kadunud teadmata kuhu. Mõni tööstus oli alustanud oma tegevust 1920. aastal võlgadeta, töötanud 13 aastat riigi tollikaitse varjus, aga siiski kümme miljonit krooni ületavatesse võlgadesse sattunud. K. Selter lausus: "Meid ärritab eriti see, et suur osa neist kaotsi läinud summadest on teenitud riigi tollikaitse abil. Meie leiame, et süürahe rahapumpamine eesti majandusest peab lõppema".

Tööstusse investeeritud väliskapitali kogusumma oli veidi üle 20 miljoni krooni ja selle eest tuli maksta kõrgeid protsente. J. Jaanusson väitis oma teoses "Eesti majanduslik areng", mis ilmus konjunktuuribüroo ametliku väljaandena, et Eesti tööstusest kadunud summa ulatub kahesaja miljoni kroonini ja et sisseveetud toorainete hindu on näidatud kõrgemana tegelikkudest hindadest.

Soome põllumees saab oma vöö eest Inglise turul ligi viiendik kallimat hinda kui eesti põllumees. Meil töötavad põllusaaduste välisurgude koeraldamise alal kaks paralleelset organisatsiooni – põlluministeeriumi põllumajandusosakond ja välisministeeriumi väliskaubanduse osakond.

24. jaauar 1934 Uue Põhiseaduse jõustumist tähistati 21 kahuripauguga. Valitsuse koosolekul olid ministrid pidulikkudes frakkides ja üle maa koeraldati tõrvikute rongikäike.

Riigipeaks on rahva poolt viieks aastaks valitav riigivanem, kes võib Riigikogu laiali saata ja panna seadustele veto, ise seadusi anda dekreetidena. Riigikogu on vähenenud 50 liikmele. Täidesaatev võim kuulub valitsusele.

26. jaanuar 1934 algab Moskvas ÜK(b)P XVII kongress. Esimest korda N. Liidu partei kongressil puudub igasugune avalik opositsioon. Partei juhtorganite salajasel hääletamisel selgub, et Jossif Stalin ja tema meeskond on saanud 200-300 vastahääli. Kongress lõppeb 10. veebruaril 1934, sellele järgneb suur terror, mille käigus hävitatakse ¼ kongressi 1961-st saadikust. Kongressil valitud 139 liikmeline keskkomitee repressseeritakse pea tervelt. Kongressil vallapäinsetud rahvuskalliklastevastase kampania ajal hukub sadu tuhandeid inimesi.

Saksamaast saab tihne riik. Osariikide ja omavalitsuste õigused kanduvad keskvalitsusele. Austrias sõtside relvastatud riigipöörde katse. Valitsus kaurite ja kuulipildujatega marksistide vastu. Ülem-Austrias ja Viinis kuulutati välja piiramiseseisukord. Võtused kestavad – nädal hiljem – punased löödad. Töötavad väljakohtud. Dollfussi valitsus on võimul.

Eestis seatakse files riigivanema kandidaadid ja kandidaadi ülesseadmiseks vajatakse 10 000 allkirja.

Vabadussõjalaste Liidu peasekretär Artur Sirk on kokku leppinud kindral Laidoneriga vpside kandidaadiks olemiseks. Kui Sirk läks V.L. Kongressile, teatas talle Hjalmar Mäe, et nelja kapteni ettepanekul on EVL valinud kandidaadiks kindral Andres Larka. Artur Sirk allus otsusele.

Nüüd seati Laidoner files Asunike Koondise ja Vabadusristide Vendade Ühenduse poolt. Püts – Põllumeeste kogude ja Eesti Rahvuslaste klubide poolt ja August Rei – Eesti Sotsialistliku Tööliste Partei poolt.

Algab toetusallkirjade kogumine. Ajakirjanduses algab oma kandidaatide kiitmine ja vastaskandidaatide mustamine. Eriti teravalt tungib Võõrus kallale Laidonerile ja tema perekonnale ja Rahva Sõna Larkale.

Seadus – dekreet – keelas sõjaväelastel tegeleda poliitikaga. Ümberpaigutusi ja reserviarvamisi sõjaväes ja Kaitseliidus. Juhtkond tegi kõik mis vajalik, et hoiduda sõjaväes paremäärmslike gruppide tekkimisest eest. Oli vana tuntud tõde, et mõjutatud ohvitserkond võib teostada sõjaväelise riigipöörde.

1. märts 1934 Toimub üleriigiline rahvaloendus. Eestis elab 1 126 413 inimest, eestlasi 88,2%.

11. märts 1934 Põltsamaal toimub Eesti Vabadussõjalaste Liidu pidulik lippude õnnistamine. Lipuvandes sisaldub lause: "Saagu see lipp, kui tarvis, ka lahingulipuks!" Valitsuse aadressil tehakse avalikke ühvardusi. Päev hiljem -

12. märts 1934 Kehtestatakse kaitseseisukord 6 kuaks. Kindral Johan Laidoner nimetatakse kaitsesõjades ülemjuhatajaks ja sisekaitses ülemaks. Poliitilised koosolekud keelatakse, vabadussõjalaste organisatsioonid ja nende häälekandjad suletakse. Arreteeritakse üle 400 juhtiva vabadussõjalase.

Püts esineb Riigikogus seletusega valitsuse tegevuse kohta. Riigikogu kiidab valitsuse tegevuse heaks.

12. märtsi 1934 kami kae aksioon on ohuline meie ajaloos ja seepärast on mõtet hetkeks vaadelda, kust oli Püts saanud oma tõekspidamised ja kas ta jälgis või kohandas kellegi teise eeskujut. Hea Pütsi tundja Ed. Laaman kirjutab, et saksa-ameerika kirjaniku ja teadlase Franz Lieberi "Rahvavabadus ja omavalitsus", oli raamat, mis talle kõige sügavamalt mõju avaldas. Aga kõrvaltvaatajale näib, et juba 1926. aastal oli Pütsil väljakujunenud riigikorra mudel ja see ei sisaldanud erakondi nende praeguste (või tookordsete) liidrite koosseisuga. Rahvas tuli kasvatada ühiskondlikult mõtlema ja kiituma. Eeskujuks võiks võtta Tallinna gildid või Portugali majandusteadlase dr. Antonio Salazari.

Tallinna linn oli saastasadu püsinud ja õitsenud mitmesuguste valitsejate all. Linna juhtisid kodanikud, kes olid koondunud gildidesse. Iga käsitöölise, ettevõtja või ametmehe hoolitses ise oma järelkasvu eest. Nooruk pidi maast madalast õppima oskuse või eriala ja siis selle turustamise. Kõik erialad olid koondunud omaette gildidesse, kus kõik üksteist hästi tundsid. Parimad endi seast valiti/saadeti esindajaks linnavalitsusse. Need olid saadikud, kes oskasid aru saada ladinakeelsest kirjast, mida igatiis võib

Ulmanis peatas Läti parlamendi ja parteide tegevuse, keelustas profašistliku Kõueristi.

Leedus keelustas valitsus kõik parteid ning konfiskeeris nende vara, legatsileks jäi vaid Tautininkai.

Bulgaarias keelustati kõikide parteide tegevus.

- Pileast veriseid tänavalööminguid Viinis ja teistes Austria linnades, riigis keelustati kõik parteid, v.a. Vaterländische Front.

- Üsna üldine oli Lääne-Euroopas profašistlike, militaarsete iseloomuga poliitiliste liitude ühingute keelustamine. Seda tehti Belgias, seda tegi Leon Blumi rahvarindevalitsus Prantsusmaal. 1. jaanuaril 1937 jõustunud tšehhondliku kaitse seadusega tehti sedasama Inglismaal. Politseile anti õigus tõkestada kõik sellised demonstratsioonid ja mittingud, mis võiksid üle kasvada rahutusteks ja koeratusteks.

Eestis antakse välja kirikute ja usuthingute seadus. Luteri kirikule ja apostliku õigeusu kirikule antakse avalik-õigusliku asutuse staatus. Uus seadus kehtestab tugeva piiskopivõimu ja riigi toetuse.

31. detsembril 1934 oma uue aasta läkituses nendib riigivanem Konstantin Päts, et kui 12. märtsi sammu poleks astutud, ei saaks uut aastat nii rahulikus meeleolus vastu võtta. Ettevõtet on sündinud riigi ja rahu päästmiseks. Ta teatab, et esmane ülesanne on rahva organiseerimine, sellele järgneb kõrgemate riiklike institutsioonide kujundamine. Päts kinnitab: rahva elu alus jääb demokraatlikuks.

1934. aasta soodne ilmastik tõi rekordsaagi Eesti põllumehetele. Vilja sai välja vedada, selle asemel, et sisse tuua. Parteidele oli poliitilises elus piirangud pandud, aga samas ka koeruptsioonile. Majandus-, haridus- ja kultuurielule oli uus suund kätte näidatud. Algas nn. "Vaikiv ajastu".

Oleme põgusalt vaadelnud seda, mis juhtus Eestis 1934. aastal ja miks see juhtus s.t. millest see oli välja kasvanud. Lõpetan tsitaadiga Mati Grafi raamatust: Parteid Eesti Vabariigis 1918-1934 (lk. 333).

"Jäätärpäine erakonna põhimõtetest kinnipidamine ning võimukate parteiliidrite rivaalitsemine kiirendas ebaterveid protsesse, mille loogiliseks resultaatiks sai olla vaid n.ö. kirurgiline vahelesegamine tšehhondisellu. Seda enim, et võimendus üleüldine igatsus tugeva valitseja järele, kes siis oleks võimukalt koerastanud libinisti sassi aetud Eesti poliitika. Autoritaarsuseigatsus tugevnes ka ühe osa Eesti poliitilise eliidi seas, kelle arvates traditsiooniline parlamentarism oli oma aja ära elanud. Stabiilsust – olgu selle saavutamise vahendid millised tahes – taotlesid majandusringkonnad ning armee juhtkond".

Pavvo Loosberg
Metsatöökool
28. august 2007